

L. Durmanová:

**Užití neurčitých tvarů sloves "būti" (být), "sakyti" (říci)
v současných textech.**

**Jejich ekvivalenty v českém a lotyšském jazyce
(text diplomové práce v litevštině).**

**Veiskmažodžiu "būti", "sakyti" neasmenuojamųjų formų vartojimas
šiulaikiniuose tekstuose. Jų atitkmenys čekų ir latvių kalbose.**

Vedoucí práce: Doc. PhDr Ilja Lemeškin, PhD

Zpravu podává: Prof. Jiří Marvan

Autorka, zkoumající uvedené téma *Verba infinita* a vycházející ze své dnes již víceleté zkušenosti s litevštinou i lotyštinou, pozoruje značný rozdíl mezi oběma baltskými jazyky na jedné straně a češtinou na straně druhé. V její studii přitom jde o tvary jednak plnparadigmatické (dalyviai, odpovídající českým přičeštím), polo-paradigmatické, nominativní (pusdalyviai, odpovídající českým přechodníkům) a absolutní (padalyviai, nemající náležitý český ekvivalent).

Úvodem předešlu, že řada zkoumaných otázek má obecně evropeistický dosah, a to jak z hlediska diachronního, tak i synchronního (která ovšem v současném stadiu evropeistiky nelze oddělit). Především pak potvrzuje tezi (kterou sdílím), podle níž baltština, v první řadě litevština není pouhým ustrnulým artefaktem indoevropštiny, nýbrž jejím živým, synchoirním pokračovatelem, doplňujícím "mezery", které indoevropština nestačila ve své prajazykové fázi zaplnit. Právě to ukazuje zamenitě i zkoumaný materiál: zatímco za obecně evropské lze považovat dvě participia, tj. -nt- [-préz/-akt] a dále -t/n- [+prét/+pas], (kde -/+ znamená nepříznačové/příznačové), pak baltština (částečně i slovanština) doplnila chybějící protějšky participii s vlastnosmi -m- [-préz/+pas] a -us- [+prêt/-akt]. Z hlediska synchronního sem patří historicky vzniklé opisné tvary perfektní typu *esu rašęs* (kde mimochodem v rámci primární evropeizace byl tento baltský model převzat i jazyky balto-finskými). Lze tedy autorčino tvrzení, že jde o problematiku aktuální (str. 11), nejen uznat, ale i podepřít argumenty obecně evropeistickými.

Vlastní text vedle úvodních poznámek a příloh se soustřeďuje na teoretickou část druhou (str. 14-55) a třetí část praktickou (56-71). V každé z oddílů teoretické části je uvedena paradigmatica příslušného participia, která se ve srovnání s češtinou vyznačuje zcela zřetelnou morfologickou diferencovaností (srov. např. Fe: SgNo *gyvenanti*, Ge *gyvenančios*, Da *gyvenančiai*... oproti českému tvaru *žijící* pro všechny pády SgFe, namnoze nerozlišující i dale ani rody ani čísla).

Další autotřčin průzkum ukazuje, že příčeští přítomné **činné** lze snadno převést příslušným českým ekvivalentem, zatímco další činná příčeští namnoze nemají v češtině náležité morfologické protějšky. Je tu však zajímavý rozpor, signalizovaný autorkou, že totiž to, co je k dispozici v českém systému (langue) nelze realizovat v textu (srov. *kramtęs = žvýkavší, laižęs = lízavší*), navíc v češtině se zde uplatňuje princip prez. = současnost (relativnost času, srov. str. 50), takže náležitý překlad minulého času participial současného s minulým hlavním predikátem (*pamačiau, sutikau*) předpokládá překlad v přítomnosti (tj. *žvýkající, lízající*, str. 21).

U préterita je pozornost věnována třem běžným aplikacím participia - ve složených časech (evropeismus - viz výše), dále ve funkci atributu či subjektu (tj. syntaktickou adjektivizací či substantivizací) a posléze ve funkci préteritního přechodníku. Autorka ukazuje též použití se slovesy fázovými (zde: *přestat, nechat něčeho*). Mezi opisné tvary bych zde zařadil kondicionál minulý, srov. *būčiau žinojęs* tj. byl bych věděl/kdybych..., popřípadě i kondicionál předminulý, srov. *Jam buvo neramu, tartum buvęs kuo prasikaltęs* (Lithuanian Grammar 1997, 259), tj. Cítil se nesvůj, jako by se byl (+býval!) něčím provinil

Následující dvě zkoumaná participia, totiž frekventativní a futurální z hlediska systému (morfologie) jsou utvářena stejně jako příslušná participia jiných časů, ale plní funkci verba finita, a to ve způsobu hypotetickém (modus relativus). Nemají tedy označenu osobu, zatímco číslo je vyjádřeno prostředky nominálními (což znamená i rozlišení v případě 3. os., u finitních tvarů nerozlišené!). Protože jde o predikáty, kde korespondující subjekt je obvykle v nominativu (někdy však také v genitivu, ale na to nebyly získány doklady), je otázka, zda se v těchto případech uplatňuje celé paradigma se všemi pády, jak je autorka na str. 25-28 uvádí. Je zde náležité též uvést, že tento modus se uplatňuje i v lotyštině (v absolutním tvaru), a to ještě ve větší míře než v litevštině.

Další díl této části se týká **příčeští trpných**. V češtině nepřítomnost m-participia v přítomnosti (až na malé, ustrnulé zbytky jako *známý, vědomý, pitomý*) je celkem uspokojivě nahrazena n/t-ovým participiem sloves nedokonavých, jak autorka ukazuje na str. 30. Zpřesnění vyžaduje skutečnost (srov. *ibid.*), že vedle standardního užití (*saugomas*, tj. hlídáný/střežený) se uplatňuje i funkce potenciální (*pateisinamas, neapsakomas*, tj. ospravedlnitelný, nepopsatelný - vypadá to jako slavismus?) a (viz str. 29) v terminologických konstrukcích funkce nástrojové/účelové (ve tvaru určitém!) (*geriamasis, rašomojosi* tj. pitný, psací..., srov. dále str. 47). Nelze také opominout, že zde vystupuje (celo-evropská) konstrukce opisného pasiva (srov. *yra mėgstami* = jsou milovány/oblíbeny, angl. are loved atd.)

Velmi poučný i z hlediska obecně lingvistického je případ pasivního futura. Na rovině systému /(langue) lze vytvořit zcela bezproblémově futurum (exponent *-si-*) i tvar ("přítomného") pasiva (exp. *-m-as*), výsledek však se v "reálu" (ve vlastním textu, promluvě atd.) osamostatňuje: dnes tvar *būsimas(is)* tj. budoucí

neplní funkci pasivní a jeho participialita je též oslabena, příslušný útvar je lexikalizován (podobně jako u českého protějšku budoucí). Analogický proces pozorujeme u necesitiv, srov *bū-tin-as* tj. nezbytný (toto české slovo transponováno do litevštiny by vypadalo jako *ne-su-būt-in-as-is*).

Autorka naráží na problém přechodníků, který je v češtině tak zapeklí - jsou i lingvisté (M. Jelínek), kteří položertem o nich říkají - zakázat! Čeština zde utrpěla dvě nehody, tj. přehlásku (*kupuja > kupuje*) a udržování rozdílů *nesa - nesouc - nesouce* (jak snadné to má slovenština s jediným tvarem *nesúc*, což je případ i ostatních slov. jazyků, běloruštinou počínaje a bulharštinou konče). Zde je bohemistika jakoby bezradná - alespoň na úrovni promluvy. Doporučuji autorce, aby se odvážila hledat řešení v tom, že bude používat sloves ze 4. či 5. třídy (srov. bezproblémové *sázeje, dělaje*), takže např. na str. 49 litevské *šliūkindamas* hravě přeloží místo nevhodného "vleka se" tvarem *vláčeje se* (nebo *klopýtaje, tápaje* atd.). Na násl. str. bych žiūrédami místo minulého tvaru hleděvše použil přítomného (podobného litevštině) tvaru *zírajice*.

Část třetí, praktická demonstruje aplikaci obrovského materiálu (přes 3000 dokladů pečlivě nasbíraných přímo u zdrojů v Litvě samé). Tento imponující materiál je schopen inspirovat, ba dokonce generovat další teoretický výzkum.

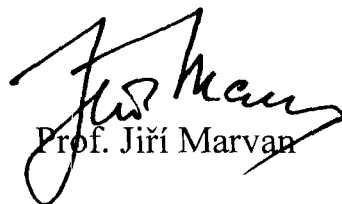
Důležitou (jakkoliv stručnou) složkou této části je slibované srovnání s lotyštinou. I zde se autorka osvědčuje jako zkušená baltistka, naznačujíc (téměř prajazykovou) blízkost obou jazyků. Je třeba říci, že někdy lotyšтина pokročila v požívání verba intinita dále než litevština. Je to případ modu relativu a také ve frekvenci složených časů minulých. Vhodným východiskem pro srovnání se jeví Kabelkova *Latvių kalba* (Vilnius 1975).

Závěrem několik slov o smyslu této práce. O její aktuálnosti a také impozantním sběru materiálu byla již řeč. Celá práce je originální tím, že není pojata podle norem přísně lingvistických - což pro mne (na rozdíl od řady jiných lingvistů) je velké pozitivum. Autorka zde vychází nikoliv z tradičních pozic, založených na parole (ač ta je jediná zřejmá rovina jazyka), tj. na "mezosféře" (oné tradiční promluvě, textu), spojující jazyk přímo s exosférou, tj. mimojazykovou realitou. Jde totiž o to, že by se v tom případě "našly" jiné makrosystémy (typicky ruština, angličtina atp.), které by litevštinu hravě nahradily. Spíše jde o "endosféru", tj. vnitrojazyk, bez něhož by litevština neměla smysl, bez něhož by její šance na přežití v minulosti i budoucnosti byly mnohem menší. Jazyk jako prožitek - to se děje s mateřštinou, na kterou se autorka právem stále odvolává. Ale vytvořit práci o litevštině, navíc ještě v elegantní litevštině, dokazuje, že pro ni vedle mateřštiny, která je prožitkem a přirozeným prostředím pro každého rodilého mluvčího, si autorka vytvořila další jazykové prostředí, v němž žije stejně šťastně. Starobylé (poněkud impresionistické) heslo "kolik znáš jazyků, tolikrát jsi člověkem" musíme zde opravit na moderní heslo "kolik jsi prožil jazyků, tolikrát jsi člověkem". Práce je pro mne však cennější mnohem víc i z osobních důvodů.

Vracím se totiž do svých tovaryšských let, kdy jsem psal rovněž podobnou práci na stejné téma "Verbum infinitum v jazycích baltských" (patrně ještě dnes ukrytou v útrokách FF UK). Vzešlo z toho několik článků, které se objevily zde, ale i v Litvě a poněkud pověstně i v Lotyšsku, později i v USA k Trostově jubileu. Snad i ona doktorská práce (jež právě oslavila své padesátileté jubileum) byla "protistátním" spiknutím s P. Trostem, protože tehdy se doktoráty neudělovaly (poněkud jsme znepokojili prof. Skaličku). Samozřejmě, jakmile se doktoráty do Prahy vrátily, okamžitě jsem na základě této práce doktorát získal. Školomet by vyčetl, že tyto 3-4 tituly, zabývající se stejným tématem nejsou v této práci zohledněny. I zde hledím na věc z opačného konce: jakýsi genius loci donutil nic netušící kandidátku vrátit se k tomuto tématu a vykonat obrovskou práci v Litvě, kam mě před 50 léty sovětské úřady ze známých důvodů nepustily. Je v tom tedy i pro mne naplnění historické spravedlnosti. Jsou to ony příslovečné Boží mlýny...

Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji známku **v ý b o r n o u .**

V Praze 15. 1. 2010

Prof. Jiří Marvan